

Biafra viděná z Prahy

Několik poznámek k africkým studentům v Praze šedesátých let¹

MARTA EDITH HOLEČKOVÁ

V ulicích Prahy, ale i dalších měst Československa, v nichž sídlily vysoké školy, se nejpozději od počátku šedesátých let objevovali ve větším počtu Afričané a další „exotičtí“ studenti. Střetávání odlišných světů přinášelo napětí a konflikt- ní situace nejen mezi nimi a československou společností, ale nezřídka i uvnitř jejich studentských komunit. Takovéto spory často zrcadlily situaci v domovských zemích, jak se to ve vyhroceném případě ukázalo například v době nigérijsko-biaferské války v letech 1967–1970.

Když v polovině šedesátých let připravovala studentka filmové režie pražské FAMU Drahomíra Vihanová svůj absolventský film, zvolila si téma do jisté míry aktuální, které v sobě zároveň skrývalo nadčasový motiv, s nímž režisérka pracovala i ve své pozdější tvorbě.² Tímto motivem byla jinakost a s ní související situace člověka ocitajícího se na okraji společnosti, nezařaditelného do běžného, konvenčního života, odlišného i svým vzhledem a čelícího osamění, které je vlastní vůlí nepřekonatelné. Jinakost ve filmu ztělesňoval fiktivní africký student hudby Fati Farari, mimořádně talentovaný, avšak pohybující se v nepřátelském prostředí, které nedokáže přijmout bez předsudků jeho odlišný vzhled. Hrdina se připravuje na závěrečnou zkoušku na Hudební akademii múzických umění. Na absolventském koncertě má zahrát skladbu Johanna Sebastiana Bacha, než k němu ale dojde, sleduje kamera mladíka navštěvujícího přátele, cvičícího na klavír a bloumajícího pražskými ulicemi. Ačkoliv hovoří výborně česky, naráží všude na nepříjetí a pouhou svou přítomností vyvolá

Fuga na černých klávesách, režie Drahomíra Vihanová, scénář Drahomíra Vihanová, Hayk Mardirossian a Bohumil Sobotka (1964, 34 min.). Snímek zvítězil na Festivalu studentského filmu v Marseille a byl oceněn také v roce 1966 na festivalu filmů pro mládež v Cannes.
Repro: YouTube

v bufetu rvačku mezi spolustolovníky. Skličující jsou záběry z jeho domova – pokoje v bytě české rodiny, která dává najevo pohrdání svým podnájemníkem, jehož přítomnost je jim

dobrá jen jako zdroj příjmu. Samota triumfuje v samém závěru snímku, kdy se Fati těsně před koncertem dozvídá, že celá jeho rodina v daleké vlasti tragicky zahynula.

1 Text vznikl v rámci Programu podpory perspektivních lidských zdrojů – postdoktorandů na pracovištích AV ČR. Autorka je postdoktorandkou v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

2 Viz seriál České televize *Zlatá šedesátá* z roku 2009, díl 14: Drahomíra Vihanová.

Příběh je sice smyšlený, zachycuje ale jeden z aspektů žité zkušenosti, s nímž se mohl člověk v té době běžně setkávat. Počet zahraničních studentů v Československu rychle stoupal v souvislosti s postupující dekolonizací a vznikem nezávislých států, které se stávaly novými hráči na geopolitické mapě světa. Tehdejší rostoucí zájem o „černý kontinent“ byl patrný nejen ve vysoké mezinárodní politice, ale také u širší veřejnosti. Oblíb se těšila hojně vydávaná cestopisná a reportážní literatura, proslulé byly také rozhlasové reportáže Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda nebo africké zpravodajky Československého rozhlasu Věry Štovíčkové-Heroldové.

Symbolický mezník tehdejší světové politiky představuje rok 1960, nazývaný „Rokem Afriky“, v němž dosáhlo osmnáct afrických států nezávislosti – čtrnáct na Francii, dva na

V roce 1960 bylo založeno několik edičních řad, zejména rozsáhlá edice Kolumbus nakladatelství Mladá fronta a edice Cesty nakladatelství Orbis, které se specializovaly na cestopisy. Tento žánr dostával prostor také v rubrikách týdeníků *Literární noviny*, *Kultura* a *Kulturní tvorba*, ve společenských časopisech *Květy*, *Svět v obrazech*, *Zápisník* a ve specializovaném popularizačním časopise *Lidé a země*, který vycházel ve vysokém nákladu již od roku 1952 a u jehož zrodu stál mimo jiné cestovatel Ladislav Mikeš Pařízek. Pro cestopisnou beletrii byla zásadní edice *Svět kolem nás* nakladatelství Československý spisovatel. I některým rozhlasovým reportážím Věry Štovíčkové-Heroldové se dostalo literárního zpracování, viz *Africké perokresby* (SNPL, Praha 1960), *Afrika rok jedna* (NPL, Praha 1963), *Prostor pro naději* (Svoboda, Praha 1967) a další.

Velké Británii a po jednom na Belgii a Itálii. Právě v tomto roce byla na pražské filozofické fakultě založena afrikanistika³ jako samostatný studijní obor, který byl multidisciplinární, protože spojoval dějiny, antropologii, sociologii a filologii subsaharské Afriky. Prvním reprezentativním dílem této generace českých afrikanistů a orientalistů byla dvoudílná publikace *Dějiny Afriky* (Svoboda, Praha

1966)⁴ sestavená kolektivem autorů pod vedením Ivana Hrbka.

Příchod rostoucího počtu zahraničních studentů ze zemí „třetího světa“⁵ souvisel kromě postupující dekolonizace také s příklonem některých mimoevropských států k socialismu, nezřídka chápanému dosti neortodoxně, jak ukazuje příklad prvního indonéského prezidenta Sukarna nebo zakladatele samostatné Ghany (dříve britské dominium Zlatonosné pobřeží) Kwame Nkrumaha. Československo v souladu se sovětskou politikou navazovalo s těmito státy diplomatické vztahy, jejichž součástí bylo mimo jiné uzavírání smluv o kulturní spolupráci.

Tou byla myšlena především podpora zahraničních stipendistů na československých vysokých školách. Bodem obratu pozornosti k této části světa byla změna sovětské politiky ve vztahu k nově vznikajícím státům po XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1956.⁶ V té době přicházeli do Československa ve větší míře hlavně arabští studenti ze Sýrie, Egypta (respektive v letech 1958–1961 ze Sjeddencené arabské republiky), Libanonu, Alžírsko

První indonéský prezident **Sukarno** (1901–1970) prosazoval vlastní svébytnou ideologii marhaenismus (marhaen – drobný člověk), volně inspirovanou učením německého socialistického politika a teoretika marxismu Karla Kautského (1854–1938), v níž se spojoval marxismus, nacionalismus a politický islám. Základním principem byla tzv. řízená demokracie, v níž chyběla opozice a politické strany byly sloučeny v jednu širokou koalici různých směrů, které spolu měly povinně spolupracovat.

„Africký socialismus“ prvního ghanského prezidenta **Kwame Nkrumaha** (1909–1972) byl vlastně synkretickým myšlenkovým modelem, nemajícím se socialismem ideologicky propracovávaným v zemích „socialistického tábora“ nic moc společného. Nkrumah definoval svou ideologii – „nkrumahismus“ – jako *vědecký socialismus, aplikovaný na podmínky afrického národně a sociálně osvobozeného boje*. Za své ideové zdroje pokládal vše z dějin filozofie a ideologie, Tháletem a Platónem počínaje přes Machiavelliho s Nietzsche až k Marxovi. Viz MENERT, Evžen: *Na západ od Londýna. Nepřilíši souvislé vyprávění o Ghaně a okolí, přerušované zcela nesouvislými úvahami a doplněné ódou na bridž, anglický kolonialismus, pivo a armádu*. Československý spisovatel, Praha 1967, s. 65 a GORDON, Jacob U.: *Revisiting Kwame Nkrumah: Pathway for the Future*. Red Sea Press, Trenton 2016.

3 K tématu více ZÁHORÍK, Jan: Česká afrikanistika před rokem 1989. *Nový orient*, 2006, roč. 61, č. 4, s. 59–61. V dnešní době se již afrikanistika na filozofické fakultě bohužel nevyučuje, zřejmě z materiálních a personálních důvodů; existuje zde pouze možnost doktorského studia a habilitace v oboru.

4 Členy autorského týmu byli dále Karel Petráček, Roman Raczynski, Evžen Strouhal, Stanislav Segert, Rudolf Veselý, Josef Wolf a Petr Zima.

5 Pojem třetí svět, resp. země třetího světa je používán pro dekolonizované oblasti Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Vznikl během studené války a byly jím označovány státy, které nepatřily ani do prvního (západní kapitalistické státy), ani do druhého světa (země socialistického bloku) a jimž byla společná jistá ekonomická zaostalost. Problematizovaný termín byl nicméně akceptován a běžně se objevuje v odborné literatuře.

6 NÁLEVKA, Vladimír: *Čas soumraku. Rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*. Triton, Praha 2004.

a Jordánska,⁷ ale objevují se i skupiny z dalších částí světa. Prioritních zemí přibývalo s postupující dekolonizací, s příklonem jednotlivých států k socialismu a s navazováním diplomatických vztahů s mimoevropskými socialistickými zeměmi. Tento fenomén existoval a rozvíjel se ve stejné době také v západní Evropě, kde však měl pochopitelně delší tradici vzhledem ke koloniální minulosti některých západoevropských států.

Studenti přicházející do Československa po roce 1956 byli přijímáni prostřednictvím oddělení pro zahraniční studenty při ministerstvu školství a kultury, které se na konci padesátých let přeměnilo v samostatnou katedru pro organizování studia zahraničních studentů při Vysoké škole ekonomické. Toto pracoviště zajišťovalo administrativní záležitosti související s příchodem cizinců a rozdělovalo je do regionálních školicích center, kde absolvovali intenzivní výuku českého (resp. slovenského) jazyka. Po ročním kurzu skládali přijímací zkoušky na vybrané vysoké školy. Personální i prostorové kapacity katedry byly ale nedostačující, a protože se počet uchazečů o studium neustále zvyšoval, rozhodlo Politické byro Ústředního výboru Komunistické strany Československa (PB ÚV KSČ) na jaře roku 1960 o zřízení nové, samostatné vysoké školy zaměřené na vzdělávání cizinců převážně z rozvojových zemí.

Od 1. září 1961 tak fungovala v Praze Univerzita 17. listopadu⁸, která nově dbala na chod regionálních výukových středisek a soustřeďovala veškerou agendu vztahující se ke studujícím cizincům. Vzorem pro tuto instituci byla jen o rok starší moskevská Univerzita družby národů Patrice Lumumby⁹, která v pozměněné podobě

Patrice Émery Lumumba (2. 7. 1925 – 17. 1. 1961), vůdčí postava osvobozenického hnutí v bývalém Belgickém Kongu, který se nakrátko stal prvním předsedou nově vyhlášené Konžské republiky (nyní Demokratická republika Kongo), byl v září 1960 sesazen vojenským převratem vedeným plukovníkem Mobutu Sese Sekem a uvězněn. Při pokusu o útěk byl zadržen a deportován do odtržené provincie Katanga. Přes protesty světové veřejnosti byl v lednu 1961 zavražděn belgickými důstojníky. Jeho osud inspiroval řadu literárních děl, např. divadelní hru *Sezona v Kongu* (*Une saison en Congo*) básníka, spisovatele, politika a významného černošského intelektuála 20. století Aimé Césaire z Martiniku. Pro své postoje a násilnou smrt se Lumuba stal hrdinou-mučedníkem nejen ve své zemi, ale v celé černé Africe a jako „globální symbol“ protikoloniálního boje počátku šedesátých let rezonovalo jeho jméno i ve zbytku světa.

Patrice Lumumba (uprostřed) během konference v Bruselu v roce 1960

Foto: Anefo / Harry Pot

existuje dodnes. Oproti dosavadním zvyklostem měl přichodící student volbu nastoupit po absolvování ročního jazykového kurzu na kteroukoliv československou veřejnou vysokou školu, anebo dál studovat na Univerzitě 17. listopadu, která nabízela některé vzdělávací programy „šité na míru“ studentům ze zemí třetího světa. Univerzita procházela vnitřními proměnami, na jejichž rozbor zde není místo. Podstatné je, že do organizační

struktury této vysoké školy patřily od jejího počátku studentské svazy s vlastní samosprávou. Činnost svazů bývala zpravidla koordinovaná s konkrétními zastupitelskými úřady a jejich partnerskou organizací měl být Československý svaz mládeže (ČSM). Po dobu existence univerzity existovalo celkem třicet devět národních svazů, devatenáct studentských skupin a dvě federace (Federace afrických studentů a Federace latinsko-

7 HANNOVÁ, Daniela: *Arabští studenti v Praze v padesátých a šedesátých letech 20. století*. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2013.

8 K instituci vice HOLEČKOVÁ, Marta Edith: *Příběh zapomenuté univerzity. Univerzita 17. listopadu (1961-1974) a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. FF UK, Praha 2019.

9 KATSAKIORIS, Constantin: The Lumumba University in Moscow: higher education for a Soviet-Third World alliance, 1960-91. *Journal of Global History*, 2019, Vol. 14, No. 2, s. 281-300.

Universita 17. listopadu (USL, 1961–1974) byla založena v Praze pro potřeby zahraničních studentů převážně z mimoevropských států. Byla jednou z mnoha institucí, které spoluvytvářely československou zahraniční politiku společně se stranickým aparátem, ministerstvem zahraničních věcí, ministerstvem zahraničního obchodu, formálně i nevládními organizacemi (Revoluční odborové hnutí, Československý svaz mládeže, Československý červený kříž, Ústřední rada družstev apod.) a dalšími institucemi.^a Její vznik byl vyústěním určitých vzdělávacích trendů, které v uplynulých letech zesilovaly v západoevropských zemích a o nichž se vedly debaty i na druhé straně železné opony. Českoslovenští představitelé si uvědomovali, že se zde jedná o velmi důležitou soutěž o vliv na mimoevropské regiony,^b a proto nechtěli zůstat pozadu. Pracovali s optimistickým předpokladem, že výchovou a vzděláváním nových odborníků a příslušníků rodících se národních elit nově vznikajících států si vytvoří strategické vazby a závazky s velkým potenciálem do budoucna. Očekávání, vkládaná do nové vysoké školy, se ale z různých důvodů nenaplnovala, zájem československé zahraniční politiky o získání zemí třetího světa opadal, a univerzita proto byla v roce 1974 zrušena. Na jejím zániku se významným způsobem podepsaly také prověrky mezi vyučujícími, které ke konci roku 1970 chod školy prakticky ochromily. Přestože univerzita, sídlící na Gorkého (dnes Senovážném) náměstí 26 v centru Prahy, fungovala relativně krátkou dobu, zanechala v československém prostředí výraznou stopu. Tou jsou nejen nově rozvíjené vědní obory, ale především zkušenost setkávání s kulturní a etnickou jinakostí a limitů, na něž narážela snaha o integraci.

Studenti zůstávali po absolvování přípravného ročníku zapsáni na některém z oborů Fakulty společenských věd University 17. listopadu, nebo si mohli vybrat obor na jakémkoliv československé vysoké škole. Formálně ale stále spadali do gesce USL, která měla dohlížet na jejich studijní postup a řešit případné problémy. Tento záměr byl stvrzen oficiálním dokumentem, Usnesením sekretariátu ÚV KSČ z 12. dubna 1963,^c který posiloval roli univerzity jako metodického a organizačního centra pro studenty z rozvojových zemí studujících na všech československých vysokých školách.

Společenskovědní obory vypisované Univerzitou 17. listopadu odpovídaly hlavním potřebám zemí třetího světa, za něž byl tehdy považován boj s negramotností a budování národních elit. Část jich byla tedy určena pro budoucí učitele, osvětové pracovníky a odborníky „širokého profilu“, což v dobové terminologii znamenalo, že student obsáhne znalosti z matematiky, fyziky, chemie, obecných inženýrských disciplín a obecně technických věd. Společenské vědy bylo možné studovat v angličtině či ve francouzštině, což mělo celé studium zjednodušit a zefektivnit. Plán umožnit studium také ve

španělštině nebyl nakonec realizován. Studium bylo čtyřleté, první dva roky byly zaměřené na výuku koncentrovaného společenskovědního základu, v němž student získal vhled do historie, sociologie, politologie, ekonomie, teorie státu a práva a mezinárodních vztahů. Následně si vybral některou ze specializací: mezinárodní vztahy politické, mezinárodní vztahy ekonomické, národohospodářské plánování, teorie a plánování výchovy, sociologie, kulturní politika, veřejná správa nebo družstevnictví. Původním záměrem bylo, aby univerzita vzdělávala také lékaře tropického a subtropického pásma. Tato výuka ale nebyla pro velký odpor Fakulty všeobecného lékařství Univerzity Karlovy ani zahájena.

Již na počátku šedesátých let se škola otevřela také domácím studentům, které je možné rozdělit do dvou skupin. První skupinou byli experti, kteří již zpravidla měli ukončené vysokoškolské vzdělání a chystali se vyjet do zahraničí v roli poradců. Jejich další studium trvalo dva roky v distanční formě a zakládalo se na osvojení si cizího jazyka, reálií daného regionu a zdravotnického minima. Mezi budoucími experty byli lékaři, ekonomové, technici, geologové, ale i pracovníci kulturních zařízení. Každoročně bylo přijímáno více než pět set těchto studentů.^d Druhou skupinu tvořili studenti oboru tlumočnictví a překladatelství, jimž se USL otevřela od 1. září 1963. Specializované studium translologie bylo novým oborem i ve světovém kontextu a svůj „boom“ zažíval obor právě v šedesátých letech v souvislosti s rozvojem lingvistiky.

Takovéto studium bylo právě na USL zavedeno proto, aby měli zahraniční studenti možnost poznávat studenty místní a sžili se s nimi v jedné studentské komunitě. Idealistické očekávání mohlo mít ale i zcela pragmatický důvod – domácím studentům mohl být takto jednoduše zajištěn kontakt s živým jazykem, což byla jistě pohodlnější a levnější cesta než je vysílat na zahraniční stáže.

V čele univerzity se vystřídali dva rektori: právník, překladatel z francouzštiny (Guillaume Apollinaire, Arthur Rimbaud ad.), někdejší politik a diplomat Jaroslav Martinic a od roku 1969 také právník, někdejší děkan Fakulty sociálních věd USL Otakar Taufer, který ji vedl až do jejího zániku. Univerzita měla jen velmi málo vlastních, „kmenových“, zaměstnanců. Úkolem vedení bylo koordinovat výuku externích odborníků, kteří přicházeli z jiných vysokých škol, Československé akademie věd, výzkumných ústavů spadajících pod ministerstva a dalších institucí. Někteří vyučující navazovali se zahraničními studenty neformální a přátelské vztahy, zvali je do svých domovů a vytvářeli jim zázemí v cizí zemi.

Univerzita 17. listopadu, posluchači 3. ročníku medicíny z Ugandy a Bolívie. Foto: ČTK / Jindřich Šaroch

a ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*. Libri, Praha 2006, s. 37–43.

b NA, Archiv ÚV KSČ, f. 02/2, sv. 306, a. j. 389/11.

c Tamtéž, f. USL, k. 137, Stručný popis postupného budování University 17. listopadu, nedatováno.

d Tamtéž, f. Ministerstvo školství a kultury (MŠK) 1945–1967, k. 1682, inv. č. 26, stipendia 1963–1964.

amerických studentů). Jejich úlohou bylo vytvářet platformu pro sdružování zahraničních studentů, stát se pro ně analogicky i toto jakousi záchranou sítí. Vedení univerzity a představitelé mládežnické organizace chtěli mít pod dohledem jejich volnočasové aktivity a předpokládali, že jejich formalizováním předejdou obávané živelnosti zahraničních studentů.¹⁰ Je samozřejmé, že jejich život probíhal i v neorganizovaném prostředí mimo dohled nadřazených autorit, přesto podrobný pohled do činnosti některých svazů přináší zajímavé informace o tomto dosud ne zcela prozkoumaném studentském elementu.

Hlavním posláním svazů, které deklaroval organizační řád¹¹, byla péče o společenský život studentů, pomoc při jejich adaptaci na zdejší poměry, řešení nastalých problémů a konfliktů a také dohled nad tím, zda student řádně plní své studijní povinnosti. Členství ve svazu bylo nepovinné a platil se drobný členský příspěvek, přesto vedení univerzity počítalo s přirozenou potřebou mladých lidí sdružovat se se svými krajany a předpokládalo, že většína studentů této možnosti využije. Protože vyučující mnohdy nedokázali studenty motivovat ke studiu a řádnému chování, měla tato úloha připadnout právě svazům: *Je morální povinností především svazů a federací, aby se distancovaly od těch svých členů, kteří nevhodným a nepřístojným chováním k našim dívkám, flákáním se a potulováním se po kavárnách a barech, valutovými machinacemi, vymáháním nepřiměřených ústupků ve škole, v kolejích a jinde, zneužíváním výhod k osobnímu prospěchu pobuřují naši veřejnost a vedou pak nesprávným*

*generalizováním k averzi a antipatiím ke všem zahraničním studentům.*¹²

Univerzita 17. listopadu, respektive její rektor sice povoloval či pozastavoval činnost svazů, dále však do jejich vnitřních záležitostí nesměl zasahovat, musel respektovat určitou jejich autonomii. Dá se usuzovat, že tato zdrženlivost vyplývala z toho, že studenti řešili své záležitosti se zastupitelskými úřady a pro vedení univerzity mohl být případný konflikt příliš citlivou záležitostí. Vedení školy svolávalo asi jedenkrát měsíčně aktiv se zástupci svazů, na němž byly projednávány různé organizační záležitosti, možnosti rekreace zahraničních studentů, ale také „otázky s výrazným politickým zaměřením“, jako např. „akce solidarity s bojujícím vietnamským lidem“, jejichž cílem bylo dovést zahraniční studenty k dobrovolnému darování krve, psaní protestních rezolucí apod.¹³

Jak již bylo řečeno, africké studenty sdružovala Federace afrických studentů. Nejpočetnější národní svazy tvořili studenti z Angoly, Etiopie, Ghany, Keni, Nigérie, Somálska a Súdánu. Ve zprávách o činnosti svazů se objevují problémy studentů z tropické Afriky, které často souvisely s obtížnou aklimatizací a s nedostatečným ohledem na sociální původ studentů, či na aktuální společenskopolitické podmínky v jejich domovských zemích. Velká majetková disproportion vznikala mezi studenty ze zemí relativně stabilizovaných a těmi, kteří přicházeli ze států zmítaných občanskou válkou. Ve veřejném vnímání zahraničních studentů ovšem nehrály tyto rozdíly roli, Afrika představovala pro československou veřejnost víceméně homogenní kontinent.

Poslání svazů se ale nedařilo přes zjevnou snahu vždy naplňovat. V některých případech se jejich činnost spíše než na podporu studia a aklimatizaci studentů redukovala na vyřizování si osobních účtů a řešení politických sporů nebo na politizaci zahraničních studentů. Někdy byly pochopitelně osobní spory zakrývány domněle politickými motivy – dva studenti se nesnášeli, jeden druhého tedy označil za „reakčního“ a celým „případem“ se pak zabývali pověření pracovníci univerzity.¹⁴

Vnitřní polarizace uvnitř národního svazu se projevila například u studentů z Nigérie.¹⁵ Ve zprávách o náladách uvnitř této skupiny se lze dočíst o některých jevech, které se v modifikované podobě mohly objevovat i u dalších studentských komunit. Prvním problémem bylo zneužívání moci předsedou svazu, které nabývalo podle dochovaných záznamů až bizarních rozměrů. Svaz byl založen v roce 1963 a v jeho čele stál Paul Ekke. V počáteční době nevyvíjel žádnou politickou aktivitu ani se nijak ideologicky neprofiloval. Dalším předsedou byl student všeobecného lékařství Ephraim Obasseki (v dokumentech též uváděn jako Abaseki), který v roce 1966 náhle zemřel na srdeční příhodu. Kolem jeho smrti se ale záhy vyrojila řada mýtů, jeden z nich například pracoval s verzí, že byl otráven.¹⁶ Jeho manželka, rovněž studentka, si odmítla převzít československý i mezinárodní úmrtní list, protože se nechtěla smířit s uvedenou příčinou smrti, kterou měla být srdeční mrtvice. Celá věc byla prošetřena, ale infarkt potvrdila i pitva. Spekulacím dále nebyla věnována pozornost.¹⁷

10 Národní archiv (dále jen NA), f. Univerzita 17. listopadu (dále jen USL), k. 136, inv. č. 261, Stav práce se svazy zahraničních studentů, [1967].

11 Tamtéž.

12 NA, f. USL, k. 25, inv. j. 174, Rozbor situace týkající se vzájemného vztahu naší veřejnosti a našich studentů k zahraničním studentům v Praze, nedatováno.

13 Tamtéž, k. 136, inv. č. 261, Stav práce se svazy zahraničních studentů, [1967].

14 Tamtéž.

15 K vzájemným vztahům Československa a Nigérie a k některým nigérijským studentům na USL viz SIEBER, Karel: Československo a Nigérie 1961–1967. *Historie a vojenství*, 2002, roč. 51, č. 1, s. 3–31.

16 Tamtéž.

Funkci předsedy pak převzal někdejší místopředseda, student politické ekonomie na Vysoké škole ekonomické Michael Ude. Ten sám sebe označoval za „komunistu“, za „pokrokového studenta“ a byl také jedním ze spoluzakladatelů Marxistického sdružení afrických studentů v Praze. Jak vyšlo později najevo, byl častým návštěvníkem čínského velvyslanectví a *dostával pravidelně nějaké čínské materiály*. Marxistický kroužek se po čase rozpadl. Mezitím se mezi nigerijskými studenty vytvořila další frakce, kterou vedl medik Uduka Agwu. Ten podle některých zpráv požadoval věcné – láhev whisky – či peněžité úplatky za to, že umožňoval dalším svým krajanům studium na Universitě 17. listopadu, a naznačoval, že má různé konexe až na nejvyšších státních a stranických místech.¹⁸ Moc nad svými krajanými zneužíval i jinými prostředky (slovy zápisu *hrál si na pána boha*). Došlo k ostrým sporům mezi dvěma názorovými frakcemi svazu, ale i několika násilným incidentům mezi Michaelem Udem a Uduka Agwou, jež musela řešit Veřejná bezpečnost. Protože se ani zástupcům univerzity nepodařilo spletité rozpory urovnat, byla činnost tohoto svazu ke konci dubna 1966 pozastavena.¹⁹ Vedení univerzity pokládalo nigerijské studenty za nejlepší mezi Afričany, a bylo proto proti radikálnímu řešení – vyloučení nejkonfliktnějších studentů ze studia a jejich vyhoštění z Československa. K řešení sporů přistupovalo vstřícně a smírně, naráželo ale na neústupnost některých jedinců, takže se nedařilo nalézt uspokojivé řešení. V zájmu univerzity bylo obnovit čin-

nost svazu, které mohlo napomoci k urovnání neshod. Po sérii neúspěšných pokusů o vyřešení situace došli představitelé univerzity k názoru, že nejlepší bude odložit obnovení svazu na počátek akademického roku 1967/1968.

Svaz začal znovu fungovat v září 1967. V té době zuřila v Nigérii občanská válka a ve studentském svazu se objevil další závažný problém: vnitropolitický vývoj v zemi se významně promítl i do vztahů mezi studenty. V květnu 1967 byla v jihovýchodní části Nigérie vyhlášena nezávislost separatistického státního útvaru, nazvaného Republika Biafra, a skupina dvaceti šesti studentů původem z této oblasti žádala založení vlastního biaferského svazu, proti čemuž se ale postavil Svaz nigerijských studentů.²⁰ Situace byla o to komplikovanější, že Československo lavírovalo mezi bojujícími stranami a tento zmatek se odrážel i v postoji vedení univerzity k nigerijskému svazu. Československá vláda nejprve podporovala separatisty, v jejichž čele stál Odumegwu Ojukwu, a prostřednictvím podniku Omnipol dodávala jeho vojákům zbraně a vojenské vybavení. V závislosti na sovětské zahraniční politice a na eskalaci konfliktu začala spolupracovat také s nigerijskou federální vládou. V srpnu 1967 vyšlo toto angažmá najevo, obě země byly v biaferském rozhlase odsouzeny za podněcování sporů a „zájem na krizi vydělat“,²¹ proto Československo v dubnu 1968 vyhlásilo embargo na obchodování s Nigérií. Zbrojní embargo trvalo jen asi půl roku, od začátku roku 1969 dodávky československých zbraní do Nigérie pokračovaly.

Na počátku června 1968 si chtěli studenti z Biafry uspořádat večírek v Domě kultury kovoprůmyslu na Smíchově. Organizátoři vyvěsili na kolejích plakáty zvoucí na tuto akci domácí i zahraniční studenty, proti čemuž se ale ohradil jménem Svazu nigerijských studentů jeho tajemník (jméno v dokumentu chybí) a podal písemnou stížnost adresovanou Veřejné bezpečnosti. Důvodem protestu byla podle jeho sdělení skutečnost, že Biafra ještě není samostatným státem, ale patří pod Nigérii, a ani studenti z Biafry nemají v Československu svůj svaz povolený Univerzitou 17. listopadu. Protestující studenti žádali, aby byl večírek zakázán, protože *jinak by se museli na večírku poprat a co by tomu řekli lidé z Československa, s nimiž má Nigérie ty nejlepší styky*.²² Nigerijští studenti podporující politiku federální vlády se i jinými způsoby snažili přesvědčovat své okolí o tom, že Biafra nemá právo na samostatnou existenci.²³

Biaferské studenty naopak podporoval Svaz tanzanských studentů, protože vláda Tanzanie, jako jedna z mála vůbec, uznala Biafrou jako samostatný stát. Činnost biaferských studentů byla přes protesty nigerijského svazu nepřehlédnutelná i vzhledem k tomu, že tato skupina byla relativně početná a vedla aktivní informační kampaň věnovanou dění ve vlasti. Podle interních zpráv pracovníků univerzity se *velmi často u této skupiny projevuje deprese, která je vystřídána dost uměle vybičovanou vírou v konečné vítězství. Většina studentů je bez zpráv z domova*.²⁴ Konflikt v Nigérii postupně gradoval, federální vláda blokovala biaferské pobřeží

17 NA, f. USL, k. 136, Doplněk k situaci mezi nigerijskými studenty v ČSSR, [jaro 1967].

18 Tamtéž, inv. č. 261, Stav práce se svazy zahraničních studentů, [1967].

19 Tamtéž, Prohlášení rektora University 17. listopadu k zástupcům nigerijských studentů dne 29. dubna 1966 na Universitě 17. listopadu ke sporu mezi p. Agwe O. Udukou a Michalem O. Ude.

20 NA, f. USL, k. 136.

21 ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1989*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2007, s. 175.

22 NA, f. USL, k. 136, Záznam z 28. 5. 1968.

23 Tamtéž, Charakteristika svazů zahraničních studentů v ČSSR, [1968].

24 Tamtéž.

Humanitární katastrofa spojená se státem Biafra vyburcovala veřejnost v celé Evropě. Snímek z amsterdamského letiště Schiphol, kam 9. října 1968 dorazilo pět biaferských dětí.

Foto: Anefo / Ron Kroon

a separatistický stát byl izolovaný od dodávek zbraní a jiných nezbytností.²⁵

V Biafře vypukla humanitární katastrofa, které se dostávalo velké mediální pozornosti světové veřejnosti, a nový stát vzbuzoval sympatie i soucit. Již zmíněný někdejší předseda svazu nigerijských studentů Michael Ude pocházel z Biafry a v *Rudém právu* z 21. srpna 1968 se objevila jeho polemika²⁶ s předchozími články uveřejněnými v tomto deníku, které informovaly o tamním vojenském konfliktu. Poukazoval především na to, že příčinou občanské války je etnická nenávisť namířená proti kmenu Ibů (také Igbo či Ebo), obývajícím území Biafry. V článku mimo jiné psal: *Podstata války mezi Nigérií a Biafrou vyplývá z toho, že Nigérijci nenávidí Biafřany a angličtí neokolonialisté využívají této nenávisli k prosazování svých zájmů při vykořisťování biaferského nerostného bohatství.*

Zprávy o dění v této africké zemi se pravidelně objevovaly v periodickém tisku, často bývaly doplňovány drastickými fotografiemi podvyživených dětí a pod řadou z nich byl podepsán právě Michael Ude. V listopadu například vyšel v týdeníku *Vlasta*²⁷ jeho článek informující o tom, že novorozenec v jakési severonigerijské rodině dostal křestní jméno Dubček na výraz sympatií k tomuto člověku a jeho politice. Otec dítěte o tom informoval československý zastupitelský úřad v Lagosu. Autor článku sám tuto skutečnost (poněkud klopotně) interpretoval jako vděk rodičů za to, že československá vláda ukončila

Nezávislá Biafra byla vyhlášena 30. května 1967. IV. sjezd československých spisovatelů se konal od 27. do 29. června 1967 a je svým kritickým vyzněním pokládán za jeden z počátků nebo za předzvěst Pražského jara. Rada spisovatelů (Václav Havel, Alexandr Kliment, Milan Kundera, Pavel Kohout, Ludvík Vaculík ad.) ve svých projevech vyjádřila ostrou kritiku komunistického režimu a jeho kulturní politiky.

zbrojní dodávky federální nigerijské vládě. Podle jeho mínění si byly Československo a Biafra blízké a „sledovaly stejné cíle“. Pokoušel se tak ještě umocnit apel na zdejší veřejnost a ukázat, že nejde jen o katastrofu lidskou, humanitární, ale také politickou.

Pozoruhodná dějinná paralela se vyjeví, vnímáme-li události v Biafře souběžně s proměnou československé společnosti konce šedesátých let. Nový stát vznikl nedlouho před IV. sjezdem československých spisovatelů, o rok později se Biafra stala mezinárodním symbolem hladu, hrůzy, lhostejnosti velmocí a lidské bezradnosti a krátce nato došlo k sovětské invazi do Československa. V paměti lidí dospívajících na konci šedesátých let může zoufalý boj Biafry, redukovaný na zápas o svobodu a suverenitu, rezonovat s Pražským jarem a jeho fatálním koncem.²⁸

Tuto paralelu ostatně v pozměněném smyslu naznačuje dodnes známé, a podle mého mínění značně matoucí označování normalizačního Československa za „Biafrou ducha“. Bezprostředně po sovětské invazi totiž vyjádřil levicový francouzský spisovatel Louis Aragon v týdeníku *Les lettres françaises* z 11. října 1968 obavu, aby se Československo nestalo po sovětské invazi „Biafrou ducha“. Toto označení se vžilo jako obecná charakteristika normalizačního období. Z Aragonova pohledu se s postupující normalizací obavy potvrdily. Normalizační realita se ovšem neomezovala jen na oficiální

25 KLÍMA, Vladimír: *Nigérie*. Libri, Praha 2003, s. 68–78.

26 UDE, Michael: Nigérie – Biafra. *Rudé právo*, 21. 8. 1968, s. 6.

27 TÝŽ: M. A. Amos Dubček. *Vlasta*, 1968, roč. 22, č. 44 (6. 11. 1968), s. 11.

28 Viz noticka upozorňující na nové vydání knihy *Příběh Biafry* Frederika Forsytha (Knižní klub, Praha 2012) podepsaná boz [Bohdan Zilynskij]: Ďasův knižní kapsáť. *Dějiny a současnost*, 2012, roč. 34, č. 10, s. 48.

kulturní a intelektuální sféru, jak zřejmě předpokládal francouzský spisovatel, ale měla mnoho vrstev skrytých, pestrých a myšlenkově bohatých. Aragonovo označení implikovalo představu, že existuje jen jedna sféra společenského života, ta oficiální, a že navíc před rokem 1968 byla v Československu svoboda a demokracie, což se radikálně rozchází s historickou skutečností.²⁹ Tato úvaha již sice odbíhá od tématu, nicméně ukazuje, že jepičí život malého afrického státu zůstává v symbolické rovině ve společenském povědomí nějakým způsobem stále přítomen.

Protesty proti postupům nigerijské federální vlády organizovali také studenti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy sdružení v recesistickém spolku Societas Cosmopolitica (SC), založeném na jaře roku 1968.³⁰ Základní myšlenkou spolku byla *negace národní i národnostní příslušnosti a všechny projevy nacionalismu a rasismu zde byly pokládány za anachronismy*.³¹ Skupina měla asi dvacet členů, mezi něž mimo jiné patřili Jaroslav Suk, Michal Staša, Alexander Langer nebo syn španělských emigrantů žijících v Sovětském svazu Enrique Quesada. Studenti vybírali peníze pro hladovějící v Biafře a před sovětským velvyslanectvím a československým ministerstvem zahraničních věcí uspořádali 24. dubna 1968 demonstraci proti dodávkám československých a sovětských zbraní nigerijské vládě.³² V akcích na podporu Biafry se výrazně angažovala mimo jiné Petruška Šustrová.³³ Radikální levicoví

Hnutí revoluční mládeže (HRM) byla radikálně levicová, především studentská skupina založená po neúspěchu listopadové studentské stávky na podzim 1968. Celkem jí prošlo okolo stovky členů, mj. Jaroslav Bašta, Egon Čierný, Ivan Dejmal, Jan Frolík, Petr Lukačovič, Sibylle Plogstedtová, Felipe Serrano (syn španělských politických emigrantů), Petruška Šustrová, Jaroslav Suk, Petr Uhl ad. Skupina byla infiltrována agentem StB, proto se ke konci roku 1969 rozpustila, ale represí neunikla. Většina členů byla pozatýkána na konci roku 1969 nebo na jaře 1970, držena ve vyšetřovací vazbě a na jaře 1971 souzena za „podvracení republiky“. Proces měl velkou publicitu v zahraničí. Petr Uhl byl odsouzen na čtyři roky, Sibylle Plogstedtová a Jaroslav Bašta na dva a půl roku, dvanáct dalších členů HRM na jeden až dva roky odnětí svobody, tři byli odsouzeni podmíněně a jedna ze souzených byla obžaloby zproštěna. Proces s HRM byl prvním normalizačním soudním procesem proti opozici. Hnutí kladlo v ideové rovině důraz na politickou a hospodářskou samosprávu, na boj proti establishmentu, protikonzumní hodnoty a jednotu celého světa se zvláštním důrazem na solidaritu s třetím světem.

PAŽOUT, Jaroslav: *Hnutí revoluční mládeže 1968–1970. Edice dokumentů*. ÚSD AV ČR, Praha 2004

studenti byli aktivní i při řadě dalších akcí. Většina členů této skupiny na konci roku 1968 vytvořila jednu z buněk nově vznikajícího Hnutí revoluční mládeže (HRM). Demontrace se běžně konaly, pochopitelně v mnohem větším rozsahu, také v řadě západoevropských metropolí.

Archivní záznamy uchovávané materiály studentských svazů se o bifaerském studentském svazu zmiňují ještě jednou v poněkud kuriózní souvislosti. Na podzim roku 1968 uspořádali zahraniční studenti slavnostní večer k připomínce padesátého výročí vzniku Československa, na němž *bifaerští studenti vystoupili s prý velmi působivým, symbolickým „tancem per“, který se tančí před bojem, a vložili pera i k obrazům soudruhů Svobody a Dubčeka, které přinesli na jeviště, aby jim pomohla k vítězství*.³⁴ Pravděpodobně poslední zmínka o veřejném

vystoupení studentů z Biafry padla v souvislosti se smrtí Jana Palacha v lednu 1969. Tehdy se ve studentském klubu zahraničních studentů, nazvaném Klub přátelství mládeže, uskutečnila tryzna za přítomnosti vedení University 17. listopadu. Bifaerští studenti se svými spolužáky z Kamerunu, Barmy a Indonésie, tedy zemí pod tuhými autoritářskými či přímo diktátorskými vládami, *vyjádřili solidaritu českým kolegům a pochopení pro jejich boj, který je součástí pokrokového hnutí studentů ve světě*.³⁵ Občanská válka v Nigérii skončila v lednu 1970.

Fiktivní student Fati Farari, o němž byla řeč v úvodu, mohl mít zcela reálné předobrazy. A sám se mohl takovým předobrazem stát – třeba právě pro bifaerské studenty, kteří v Československu zoufale sledovali opožděné, rozporuplné, ale každopádně hrůzné zprávy z domova.

29 Proti označování normalizačního Československa jako „Biafry ducha“ se ohradil již o dost dříve historik Jaroslav Cuhra při svých vystoupeních v médiích nebo v úvodníku historické revue *Dějiny a současnost*, 2004, roč. 26, č. 4, s. 1.

30 O této skutečnosti informoval mimo jiné krátkou notickou „Manifest Societas Cosmopolitica“ časopis *Universita Karlova*, 1968, roč. 14, č. 18 (30. 5. 1968), s. 8.

31 Tamtéž.

32 PAŽOUT, Jaroslav: *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*. Prostor, Praha 2008, s. 214.

33 PAVELKA, Zdenko: *Petr Uhl: dělal jsem, co jsem považoval za správné*. Torst, Praha 2013, s. 128.

34 NA, f. USL, k. 136, inv. č. 261, Stručná charakteristika práce svazů zahraničních studentů v roce 1968, nedatováno.

35 VANĚČKOVÁ, Dagmar: Protest v plamenech. *Fórum zahraničních studentů*, 1969, roč. 2, č. 2, s. 1.